

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА (2014–2022): СЛОВА, ЯКІ НАБУЛИ НОВИХ ЗНАЧЕНЬ

Царьова І. В.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабне вторгнення російської армії в Україну – це світова топтема весни 2022 року. Про це попереджали в грудні 2021 року американські й українські розвідники, провідні світові ЗМІ. Тему війни обговорювали на всіх міжнародних платформах. На жаль, військова лексика та термінологія поповнилася номенами, які тепер використовують не лише в зоні бойових дій Донбасу, а й охопили всю територію нашої держави. Це назви операцій, військових центрів, лабораторій, штабів, найменування компаній, проєктів, новітніх бойових виробів, військових ударів, кодових імен осіб тощо.

Корпусна лінгвістика є новим розділом прикладної лінгвістики. У центрі уваги корпусної лінгвістики – загальні принципи та підходи до побудови та вивчення лінгвістичних корпусів, які інакше у корпусній лінгвістиці називаються корпусами тексту. Перевагою корпусної лінгвістики є можливість застосування корпусних методів для вивчення одного лінгвістичного явища на прикладі масиву (корпусу) мовних одиниць. Розвитку корпусної лінгвістики сприяли: інтенсивний розвиток корпусних методів обробки тексту, поява комп'ютерних технологій у лінгвістиці, які дозволили відібрати великий масив мовних засобів різних рівнів, а згодом застосувати методи лінгвістичних досліджень до окремих одиниць. Проте перед лінгвістом постала проблема диференційованого вивчення різних лексичних пластів із застосуванням корпусного методу, аналіз лексичного фонду різної тематики у межах корпусної лінгвістики. Зазначимо, що пошук пропонується в акцентологічному / діалектному / мультимедійному / навчальному / паралельному / газетному / поетичному / синтаксичному / усному корпусах. У дослідженнях, побудованих на корпусному методі, можливе вивчення лексем, що відрізняються продуктивністю вживання.

Мовні категорії, виокремлені людиною на підставі сукупності загальних властивостей явищ дійсності, поєднують мовні одиниці в класи, що характеризуються однаковим набором ознак¹. У мові, покликаний зберігати, обробляти, передавати та інтерпретувати різні знання, категорії як класи

мовних об'єктів із загальними концептуальними характеристиками набувають характеру особливих формантів знання, що виконують специфічну роль організації та оперативного використання знань про мову як частину світу, способи обробки та інтерпретації людиною. «Вихід» військових термінів та позначень за межі сфери їх початкового застосування й проникнення в повсякденне мовлення простих людей говорить не лише про загострення ситуації на світовій політичній арені, явні та приховані конфлікти між державами, готовність світового суспільства до раптових бойових дій, а й про формування пласта лексики, який не тільки включає в себе вже наявні слова, а й стрімко поповнюється новими одиницями завдяки соціально-політичним чинникам та науково-технічному прогресу². Багато в чому на таке поширення лексичних одиниць військової справи вплинули події на території України, зокрема засоби масової інформації (ЗМІ), які широко висвітлюють події ля світу. У зв'язку з цим виникає потреба багатоаспектного дослідження військових термінологічних одиниць двоїстої природи, тобто приналежності одночасно й до загальнонародного прошарку словникового складу мови, і до лексики обмеженого професійного застосування, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексико-фразеологічні ресурси сучасної військової сфери є вагомим продуцентом складу інновацій сучасної української мови, оскільки нові конфлікти, локальні війни та боротьба з тероризмом сьогодні в центрі уваги суспільства. Безумовно, нині військова лексика особливо помітна в різних сферах суспільного життя, а тому деякі аспекти її дослідження набувають значної актуальності: переклад військової лексики (В. Балабін, П. Діксон), розвиток словникового складу військової лексики (Д. Василенко), дослідження військової термінології (А. Аксенов, В. Шевчук, Т. Михайленко). Інноваційна лексика військової сфери 2022 року залишається недостатньо вивченою, що зумовлює необхідність її аналізу в динамічній синхронії. Проблемам неології присвятили свої праці вчені І. Андрусак, В. Гак, О. Дмитрук, С. Єнікєєва, Ю. Зацний, Р. Махачашвілі, О. Селіванова та ін.

¹Царьова І. В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛІРА, 2020. 446 с.

²Vakulych M., Lizut R. Basic components of the investment climate formation of the ukrainian economy in modern conditions of globalization transformations. PHILOSOPHY, ECONOMICS AND LAW REVIEW. Volume 1, 2021. P. 56-65.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблем. Військова термінологія реалізується за допомогою лексичних одиниць, що називають поняття та явища сфери військової справи, у своїй сукупності репрезентує собою систему, що динамічно розвивається – терміносистему, що відрізняється логічністю, структурованістю та приналежністю до системи знань про підготовку та ведення військових дій. Так само військова термінологія та військова терміносистема – це елементи ширшого поняття «військова лексика», оскільки не завжди слова, що стосуються військової сфери, можуть відповідати визначенню «термін» (наприклад, оцінні, зменшувальні, стилістично марковані складники, номінації), проте вони відносяться до воєнної лексики.

Тим не менш, основу військової лексики все ж таки складають саме термінологічні одиниці, тобто терміни. Хоча підвищений інтерес до проблем збагачення словникового складу можна пояснити важливістю неологізмів, які є своєрідним індикатором мовного розвитку. Нині нецензурну лексику чути не лише від підлітків. Лайливі слова вживають також діти. «*Російський військовий корабель, йди...*» Сьогодні цей вислів, безперечно, є класикою. Фразу, що стала гаслом воєнного часу, можна побачити всюди, її повторюють навіть діти. Але окрім напрямку, який вказав прикордонник острова Зміїний російській армії, зараз у повсякденному спілкуванні можна почути безліч іншої нецензурної лексики. Матюки чути в радіоетерах та у випусках новин, від політиків та під час опису подій у гарячих точках. Нецензурна лексика з'явилася у висловлюваннях не лише підлітків, які й раніше використовували міцне слівце, але навіть діти почали вживати лайливі слова. У результаті складається таке відчуття: те, що раніше було написано на парканах та вважалося табу у мові культурної людини, сьогодні стало нормою.

Мета роботи полягає у встановленні лінгвістичної специфіки воєнної лексики, яка зумовлює такі завдання: згрупувати воєнну термінологію в лексико-семантичні підгрупи, дослідити специфіку вживання воєнної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Збройна агресія з боку РФ, інших держав або коаліції держав – широкомасштабне застосування воєнної сили проти України шляхом ведення бойових дій, блокади її портів, узбережжя, повітряного простору тощо, що супроводжуються інформаційно-психологічними та кібернетичними операціями проти України.

У фокусі нашого наукового дослідження знаходиться спеціальна лексика, що функціонує у військовій сфері життя українського суспільства. Військова лексика – це «система лексичних засобів, що відбивають різноманітні військові поняття

та вживані в загальнонародному та спеціальному спілкуванні»³. Слід зазначити, що до поняття «військова лексика» входять також і такі поняття, як «військова термінологія», «військова терміносистема». Військову термінологію трактуємо як упорядковану сукупність військових термінів мови, що відображають понятійний апарат військової науки та пов'язані з формами та способами ведення війни, з питаннями стратегічного використання збройних сил, а також оперативного-тактичного застосування об'єднань, частин та підрозділів, з їх організацією, озброєнням та технічним оснащенням.

Відповідно до закону «Про оборону України», збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

1) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

2) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

3) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

4) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вищедіям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;

5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення вищезазначених дій;

6) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів⁴.

З огляду на те, що сфера військової діяльності дуже велика і поділяється на різні самостійні галузі знання, існує безліч термінів тактичних, організаційних, військово-технічних, термінів, що належать до різних родів військ та видів збройних сил тощо. Поняття «вторгнення», наприклад, є вуж-

³ Дмитрук О. В. Маніпулятивний потенціал неологізмів, що належать до воєнної лексики. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2014. Вип. 32. С. 90-95.

⁴ Закон «Про оборону України».

чим і використовується для опису нападу збройних сил РФ на територію України. Тоді як поняття «збройна агресія» включає і вторгнення, і дії, не пов'язані безпосередньо з перетином збройними силами державного кордону. Важливо пам'ятати, що **війна** РФ проти України триває з 2014 року. А 24 лютого 2022 року розпочався новий етап цієї війни – **широкомасштабне вторгнення**. Тому якщо в журналістському матеріалі не згадуються часові проміжки, можна використовувати терміни «війна», «збройна агресія». Якщо в тексті важливо зазначити, що йдеться про події після 24 лютого 2022 р.

Дискурс війни пов'язаний з певними типами оповідей про події. Інтерпретація війни та конфліктів залежить від того, яким чином вони концептуалізуються. Ті або ті наративні схеми по-різному вичленовують події та визначають їхніх учасників (дійових осіб). Вибір термінів на позначення конфлікту (*війна між державами, громадянська війна, окупація, заморожений конфлікт, холодна війна* тощо) тягне за собою відповідні сюжетні та інтерпретаційні схеми і визначає згідно з ними учасників протистояння (*противників та союзників, ворогів і друзів, місцевих жителів та біженців, партизанів і колаборантів, «своїх» та «чужих»*) та характер відносин, що їх пов'язують⁵.

Вогонь – ураження противника стрільбою (пуском) з різних видів зброї (озброєння). Вогонь розрізняють:

за тактичними завданнями, які вирішуються – на знищення, подавлення, виснаження, руйнування, задимлення (засліплювання), освітлення тощо;

за видами зброї – зі стрілецької зброї, гранатометів, танків (танкових гармат і кулеметів), БМП (БТР), артилерії, мінометів, ПТРК, зенітних ракетних, зенітних ракетно-артилерійських, зенітних артилерійських комплексів (бойових машин, установок) тощо;

за способами ведення – прямою, напівпрямою наводкою, із закритих вогневих позицій;

за напруженістю – короткочасний (поодинокими пострілами, короткими або довгими чергами), безперервний, кинджальний, швидкий, методичний, залповий тощо;

за напрямком стрільби – фронтальний, фланговий, перехресний; за способами стрільби – з місця, із зупинки (з короткої зупинки), з ходу, з борта, з розсіюванням по фронті, з розсіюванням углиб, по площі та ін.;

за видами – по окремій цілі, зосереджений, загороджувальний, масований тощо.

Маневр – організоване пересування військових частин і підрозділів у ході бою (дій) з метою зайняття вигідного положення відносно противника і зосередження необхідних сил і засобів на новому напрямку (рубежі, райони), виведення військових частин та підрозділів з-під ударів противника, а також для підвищення ефективності ураження противника. Видами маневру є: охоплення, обхід, відхід і маневр вогнем. Охоплення – маневр, який здійснюється підрозділами для виходу у фланг противнику. Обхід – більш глибокий маневр, який здійснюється підрозділами для виходу в тил противнику. Охоплення і обхід здійснюється у тактичній і вогневій взаємодії з підрозділами, які наступають з фронту, а також з тактичним повітряним (морським) десантом у разі його застосування. Відхід – маневр, який здійснюється підрозділами з метою виходу з-під ударів сил противника, що переважають, недопущення оточення або зайняття вигіднішого рубежу (району) для подальших дій. Відхід проводиться тільки з дозволу або за наказом старшого командира.

Провівши аналіз класифікацій військової лексики, можемо відзначити, що всі вони практично ідентичні, оскільки розглядають та класифікують виключно військові терміни, що належать до формального боку сфери військової справи. Проте військова галузь не обмежується лише формальними дефініціями понять, об'єктів та предметів військової справи. Військова лексика включає жаргонізми, сленг військових, просторіччя. До цієї групи відносяться неоднорідні за своєю функційною характеристикою лексичні одиниці, емоційно забарвлені елементи військової лексики, найчастіше виступають стилістичними синонімами військових термінів. Отже, подібна лексика характеризує сферу неофіційного професійного спілкування, «стираючи кордони» між військовою та загальною розмовною лексикою.

Про продуктивність вживання слова *військовий* свідчить кількість вживань цього слова (див. табл. 1).

Щодо насиченості військової термінології свідчить вибірка, у якій для зручності сприйняття, лексика розподілена за лексико-семантичними групами:

– загальні поняття, пов'язані з темою війни: *бойові дії, бій, маневрена оборона, оборонний бій, рекогносцировка, метод швидкісної прицільної стрільби, наука гвардійського бою, формула стрільби, проект вдосконалення мінометів, удар*: Бойовики продовжують активні **бойові дії** на Донецькому та Маріупольському напрямках; Арестович розповів про **бойові дії** на Херсонщині.

– бойові дії, управління боем: *постійна бойова готовність військових частин і підрозділів; відповідність бойових завдань підрозділів їх бойовим можливостям; раптовість дії і застосування вій-*

⁵ Яворська Г. Мова як складник конфлікту. Media Studies. Междисциплинарные исследования медиа. Материалы конференции. Харьков, 2016. С. 103–108.

Синтагматика вживань лексеми *військовий*

Синтагматика вживання лексеми <i>військовий</i>	Кількість вживань	Приклади вживань лексеми <i>військовий</i>
+ Особа (номінації неофіційного характеру)	16	Працівник (1), командир (1), батько (1), злочинець (1), дитина (1), стратег (1), людина (1), чоловік (1), геній (1), історик (3), представник (1), пенсіонер (1), агент (1), керівник (1)
+ Абстрактне найменування	35	Конфлікт (7), досвід (2), бюджет (2), комунізм (4), термін (1), мир (1), комплекс (1), путь (1), посада (1), блок (1), народ (1), парад (1), проєкт (1), бюджет (1), альянс (1), пил (1), період (1), потенціал (1), аспект (1), удар (1), союз (1), відповідь (1), контингент (1), контекст (1)
+ Воєнний об'єкт	12	Аеродром (2), спутник (1), завод (3), госпіталь (1), комісаріат (1), катер (1), табір (1), літак (1), кабінет (1), флот (1)
+ Особа (номінації офіційного характеру)	26	інспектор (2), ад'ютант (1), комендант (5), льотчик (5), фельдшер (1), прокурор (2), інженер (3), лікар (1), комісар (3), хірург (1), міністр (2)
+ Предмет	14	Білет (4), пай (1), картуз (1), оркестр (3), корабель (5)

ської хитрості (введення противника в оману); рішуче зосередження зусиль на головному напрямку та у вирішальний момент; маневр підрозділами та вогнем; рішучість, активність і безперервність ведення бою; організація і підтримання безперервної взаємодії; тверде і безперервне управління підрозділами; всебічне забезпечення бою; надійний захист військ; завчасне створення резерву сил та засобів; своєчасне відновлення боєздатності підрозділів; повна напруга моральних і фізичних сил в інтересах виконання бойового завдання.

– підрозділи та групи: артилерійські підрозділи, підрозділи військ протиповітряної оборони Сухопутних військ, підрозділи високомобільних десантних військ, підрозділи авіації Сухопутних військ, підрозділи розвідки, підрозділи зв'язку, підрозділи радіоелектронної боротьби, підрозділи військ радіаційного, хімічного, біологічного захисту, підрозділи інженерних військ, підрозділи матеріально-технічного забезпечення, підрозділи тилового забезпечення, підрозділи технічного забезпечення, підрозділи медичного забезпечення, батальйонна тактична група.

– назви місць дій, етапів, явищ на війні: *кювет, бункер, вогнева, вогнева точка, командний пункт.*

– назви бійців: *воїн-оборонець, бувалі воїни; хлопці, як боги; господарі машин, нездоланні, наші котики.*

– назви військової техніки, зброї: *бронетранспортери, безпілотник, гаубиці, джавеліни, кулі, заряд, бомби, гвардійські міномети, осколки, стінгери, транспортери, броньовики, трофеї, ППО:* У районі Бахмутської траси бойовики використали один *безпілотник*;

– назви військових команд: *припинити стрільбу, берегти боєприпаси, єсть!, марш!, відбій!, піднімайтесь!, хенде хох!, повітря!, прийом!, в атаку!;*

– обмундирування та оснащення піхотинця: *бронежилет, каска, плити.*

– одиниці військового жаргону: **чорнобаїти** – постійно робити одне і теж саме не отримуючи іншого результату та дуже страждати через це: «Я прочорнобаїв та знову повернувся до колишньої»; **дебахнулько** – людина, яка через свій інтерес та стурбованість може спричинити дуже багато школи: «Ось Андрій справжній дебахнулько! Кожним своїм питанням робить тільки гірше!»; **макронити** – робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті: «та плювати йому на навчання. Тільки макронить з цього приводу і все!»; **завести трактор** – найнеочікуваніший аргумент у будь-якому діалозі. Застосування засобів для боротьби, яких ніхто не очікує: «А потім він завів трактор та почав казати, що не має посуд, бо сьогодні вівторок»; **затридні** – поставити собі нереалістичні плани та щиро вірити у їх успіх: «Ваш план – затридні. Ви дійсно вважали, що захопите усю Україну за три дні?»; **арестовлення** – заспокійливе повідомлення: «Я постійно відправляю своїм родичам арестовлення»; **хітсивня** – виникло через сполучення слів «хітс» та «гривня». Для багатьох людей весною 2022 року саме ця валюта стала найважливішою для існування: «Не можу знайти приклад, як і хітсів у Запоріжжі»; **мамкувати** – не виконувати простих дій задля збереження власного життя. Слово з'явилося після реакцій багатьох батьків на тривоги та евакуації: «Він мамкує та не хоче йти до сховища»; **натівець** – людина, яка не дотримується своїх обіцянок: «Ти обіцяв взяти парасольку, щоб закрити мене від дощу, і не взяв її! Ти натівець!»⁶.

⁶ Арестовлення, чорнобаїти, затридні: в мережі вигадали «словник» сучасної української мови. URL: <https://tsn.ua/ato/arrestovlennya-chornobayiti-zatridni-v-merezhi-vigadali-slovnik-suchasnoyi-ukrayinskoyi-movi-2022004.html>

У бойових (та інших) документах, у розмовній мові вживається велика кількість абревіатур, скорочень військової термінології, наприклад: **мбр** – механізована бригада, **тбр** – танкова бригада, **аембр** – аеромобільна бригада, **КП (ЗКП)** – командний (запасний командний) пункт, **БМД** – бойова машина десантна, **БМ (БМП)** – бойова машина (піхоти), **БРМ (БРДМ)** – бойова розвідувальна (броньована розвідувальна дозорна) машина, **БТР (БТР-Д)** бронетранспортер (десантний), **ДРГ** – диверсійно-розвідувальна група, **ДВМП** – дистанційно встановлене мінне поле, **ЗКР** – зенітна керувана ракета, **КПП** – контрольно-перепускний пункт.

Запровадження воєнного стану мало також і лінгвістичний наслідок – багато людей дізналося, що прикметники «воєнний» та «військовий» мають різні значення у складі субстантивних сполук. Загалом визначення різниці в значеннях прикметників «воєнний» та «військовий» можна узагальнити таким:

Військовий – який стосується війська, військового: *аеродром, аташе, госпіталь, дух, ешелон, завод, квиток, керівник, корабель, кореспондент, кредит, лад, лазарет, моряк, об'єкт, обов'язок, оркестр, парад, поїзд, порядок, радник, статут, телеграф, автоінспекція, академія, база, виставка, влада, дисципліна, дорога, економіка, література, людина, медицина, могутність, перевага, підготовка, присутність, сила, служба, справа, таємниця, техніка, форма, фортеця, хімія, частина, виробництво, відомство, замовлення, звання, керівництво, планування, правило, співробітництво, судно, училище, заходи, можливості, традиції.*

Воєнний – який стосується війни, пов'язаний з нею: *закон, злочин, злочинець, напад, переворот, період, потенціал, режим, час, авантюра, боротьба, доктрина, загроза, здобич, інтервенція, історія, катастрофа, небезпека, обстановка, операція, підтримка, політика, проблема, провокація, ситуація, випробування, вторгнення, втручання, питання, приготування, дії, події, зусилля, інтереси, плани.*

Можливе паралельне вживання «військовий» і «воєнний» з такими словами: *блок, союз, суд, трибунал, диктатура, допомога, історія, машина, наука, промисловість, стратегія, тактика, теорія, зіткнення, мистецтво, витрати, потреби, умови, цілі*⁷.

Для вербалізації основних понять у галузі військової справи в українській мові використовується широкий арсенал способів номінації. У переважних способах формування спеціальної лексики, що відображають особливості фіксації розвитку наукової думки людини-фахівця, що живе в умовах тієї чи тієї національної мови, виявляється національна своєрідність мовної картини світу.

Під час читання та перекладу військових текстів маємо питання, пов'язані з адекватним перекладом військових термінів. Найпоширенішими помилками перекладу незнайомих військових термінів є русифікація терміна як результат недостатнього використання аналогів, що існують в українській військовій лексиці; недостатнє розкриття значення військового терміна у зв'язку з відсутністю точних еквівалентів та зміною обсягу поняття; використання описового перекладу замість адекватних термінів та аналогів.

Дослідниця Н. Яценко визначила сім етапів історичного становлення військової терміносистеми. На її думку, перший етап був у XI – XIII ст., коли багато понять було відображено в «Слові о полку Ігоревім». Другий етап (XIV – XVII ст.) пов'язаний зі становленням козацького про шарку, яке продукувало саме військові терміни, які були занотовані у словниках. Третій етап відбувається через запозичення переважно з французької (*лампас, шинель*) та німецької (*мундир, шарф*) мов і пов'язаний з розвитком військової справи. Становлення української військової термінології відбувалося під час четвертого етапу (2 половина XIX – початок XX ст.). Цьому посприяла діяльність на території України нелегальних військових гуртків та організацій «Січ», «Соколи» тощо. Тоді серед військових почала поширюватися українська лексика (*шаровари, жупан* тощо), а також запозичення з німецької (*кітель*) й польської (*кашкет*) мов. Шостий етап (1939 – 1990 рр.) вніс певні корективи у розвиток військової термінології. Відбулись заміни термінів та були запроваджені нові: *уніформа, екіпіровка, тільняшка, спорядження*. Серед слів власне українського походження можна виділити такі: *стріла, полк, військо, дружина, курінь* тощо. Запозичення з інших мов: з німецької: *офіцер, солдат, штурм*, з англійської: *бункер, снайпер, танк*, з польської: *капітан, полковник, в'язень*; з французької: *режим, міна, батальйон*. Так, на сучасному етапі розвитку, серед термінів на позначення теперішніх військових звань та посад замінено існуючі звання радянської армії: *генералмайор (контр-адмірал) на бригадний генерал (коммодор)*, уведено нові звання: *рекрут, головний сержант, штаб-сержант, айстер-сержант*⁸.

З позиції вживання пасивної та активної лексики у військовому середовищі розрізняють такі групи слів, як:

- історизми – назви предметів старої культури, побуту чи суспільного ладу;

- архаїзми – застарілі слова, що не використовуються у повсякденні, але явища, предмети, що названі ними, досі є й мають актуальні відповідники. Наприклад: *воєвода, гетьман, князь, та ін.* Багато

⁷ Жалай В. Я. Новітні тенденції функціонування української військової терміносистеми. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. 2018. С. 5-43.

⁸ Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові. Київ: Видавн. Дім Бураго, 2009. 179 с.

архаїчних слів повертаються до активного вжитку, зокрема: *сотня, хорунжий, булава, пірат*.

- неологізми – це нові слова, що викликані потребами суспільства, наприклад, *ракетна зброя, авіадезсант, прилад нічного бачення, портативна осліплююча лазерна зброя*⁹.

З моменту здобуття Україною незалежності, починаючи з 1991 року і потому актуальними стали терміни, пов'язані з різними аспектами процесу відмови України від володіння ядерною зброєю та від великої кількості одиниць стратегічних озброєнь. Це такі терміни, як «*ядерні боєприпаси*», «*засоби доставки*» «*боєголовки*», «*міжконтинентальні балістичні ракети*», «*43-я ракетна армія*», «*рідкопаливні СС-19*», «*твердопаливні СС-24*», «*ШПУ*» (*шахтні пускові установки*), «*стратегічні бомбардувальники Ту-95МС та Ту160*», «*ядерні боєзаряди стратегічної зброї*», «*тактичні ядерні боєзаряди*», «*дальня авіація України*», «*Програма Нанна – Лугара*», «*Лісабонський протокол*», «*Будапештський меморандум*», «*Договір про нерозповсюдження ядерної зброї*» тощо¹⁰.

Проаналізувавши вживання військових термінів у висловлюваннях політичних лідерів, можна зробити такі висновки про особливості їх функціонування в політичному дискурсі:

1. *Використання суміжних понять*. Установлено корпус спеціалізованої лексики, одиниці якого вербалізують одночасно поняття сфери політики та військової справи. Це не дивно, оскільки взаємодія політичних сил тягне за собою військові дії, а політична перевага ґрунтується на військовому. Зокрема, виділяється нами слот, що описує територіальні утворення, є терміналом, суміжним зі слотами кадру «політика», і містить наукові концепти, репрезентовані територіальні одиниці, які потенційно можуть ставитись до конфлікту, наприклад буфер-зона (*buffer zone*). До цього корпусу також відносяться і терміни, що застосовуються у час дипломатичних місій, так чи інакше зачіпають військову тематику.

2. *Тимчасова асоціація понять*, що передбачає використання корпусу термінів, обмеженого часовими межами. У сучасному політичному дискурсі існують військові терміни, що актуальні або не втратили свого значення зараз. Отже, до такого корпусу термінологічних одиниць відносимо лексеми, що вербалізують різні бойові одиниці, що стоять на

озброєнні конкретних країн, тактичні прийоми та способи ведення військових дій зі своїми застосуванням. Тому цілком очікувано, що в промові політичних лідерів відсутня лексика, яка вербалізує військове оснащення попередніх епох. Поняття «терорист» (*terrorist*), «терорист-смертник» (*suicide-bomber*), «терористична організація» широко відомі сьогодні, оскільки вказують на реальну військову загрозу.

3. *Просторова співвіднесеність*. Оскільки тимчасова співвіднесеність обмежує корпус військових термінів тимчасовими межами, ця особливість використання військових термінів у політичному дискурсі передбачає їхню співвіднесеність з конкретною ситуацією. При коментуванні поточних подій в Лівії не йдеться про застосування або загрозу застосування ядерної зброї, оскільки ця країна немає їх. З іншого боку, під час недавньої війни в Україні цей термін активно використовується в політичному дискурсі. У контексті висловлювань політичних лідерів трапляються терміни, які мають безпосереднє відношення до конфлікту. Йдеться про загрозу застосування системи ППО, а саме позначеної кількості ракет «земля – повітря». Отже, використання таких військових термінів у дискурсі визначається умовами конкретної поточної ситуації: *В Україні для вирішення задач з підтримання техніки та озброєння ППО в боєздатному стані, а також його ремонту і модернізації створено Центр озброєння*.

4. *Використання загальних понять*. Значним, на наш погляд, є і той факт, що в політичному дискурсі при побудові висловлювання перевага надається військовим термінам, що вербалізують загальні поняття, а не поодинокі. У науковому ж дискурсі, природній галузі функціонування термінів, навпаки, під час обміну інформацією між фахівцями точність має вагомий роль. Такий підхід до використання спеціалізованої лексики в політичному дискурсі продиктований низкою причин. З одного боку, використання загальних понять дозволяє уникнути зайвої конкретики в повідомленні, яка б відволікала увагу від основної ідеї чи задуму. З іншого боку, терміни, вербалізовані одиничні поняття, можуть бути просто невідомі і незрозумілі цільовій аудиторії комунікантів, які є фахівцями у сфері військової справи. Проілюструємо вищенаведене наступним прикладом:

Використовувані у промові політика військові терміни «збройні сили, війська» не розкривають сутності, якого вони роду (повітрянодезсантні, бронетанкові, моторизовані або будь-які інші) задіяні в операції. Хоча очевидно, що участь у бойових діях приймають не всі підрозділи регулярних і нерегулярних військ, завдання повідомлення полягає не в їх виявленні, а в демонструванні, що вони можуть

⁹ Зайцева М. О. Особливості перекладу термінів у текстах на військову тематику. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2013. Вип. 10. С. 96-102

¹⁰ Жалай В. Я., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Перспективи соціолінгвістичного підходу до вивчення термінології. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*, 2017. С. 3–17.

зіграти важливу роль у стабілізації ситуації. Теж саме можна сказати і про вживання термінів «важкоозброєний вертоліт», «ударний вертоліт». Конкретний вид використовуваної бойової техніки не суттєвий для нефахівця, а термін для його позначення може бути навіть невідомий, тоді як професіоналу він повідомляє необхідну інформацію про обладнання та тактичні можливості. Отже, терміни, що вербалізують загальні поняття, дозволяють сформулювати стратегію взаємодії, яка, безперечно, визначається на політичному рівні, тоді як безпосередні питання тактики є долею фахівців.

5. *Несистемне сприйняття*. Ще однією суттєвою особливістю використання військових термінів у політичному дискурсі є несистемне сприйняття вербалізованих понять. Для фахівця термін завжди є частиною злагодженої системи наукового знання та розкриває зміст поняття його взаємозв'язку з суміжними поняттями. Зміст поняття створює навколо терміна передбачуваний або очікуваний контекст. У наступному прикладі показано, як використовуються військові терміни у військовому дискурсі системно та понятійно пов'язані між собою:

Військовослужбовець – громадянин України або іншої країни, який проходить військову службу у складі ЗСУ та інших військ відповідно до Закону України.

Солдат – військове звання, термін замінив відповідний «рядовий» (СБУ, ЗСУ, НГУ, ДПСУ).

Воїн (боєць) – людина, яка проходить службу в збройному формуванні та перебуває в зоні бойових дій.

Комбатант – згідно з визначенням ООН, це всі безпосередні учасники бойових дій (партизани, добровольці, ДРГ та ін).

Доброволець – особа, яка висловила бажання й готовність стати на захист країни у складі офіційних, або добровольчих збройних формувань (не за призовом).

Герой – надзвичайно хоробра людина, що самовіддано вчиняє подвиги, захищаючи рідних, державу, побратимів, підрозділ тощо.

Військові терміни у розмовному дискурсі, навпаки, здебільшого не припускають системного сприйняття і необхідні для реалізації мовних стратегій, наприклад «переконання», або приватних комунікативних завдань, як показано в наступному прикладі: *«Надзвичайно хоробра людина, яка самовіддано вчиняє подвиги, часто гине. Ми серед наших однодумців не вживаємо слова "герой" стосовно живих. Люди, яких я хочу назвати героями, постійно ображаються, а ті, яких я не назвав би героями, б'ють себе в груди, мовляв, «я – герой!» Я поясню свою логіку. Уявіть, що людина вчиняє героїчний вчинок. Вона своїм тілом захищає*

командира. Рятує, отримує поранення. І всі хлопці кажуть: «Ну ти, чувак, взагалі, красава! Молодець, ти герой». Він приїжджає додому й зраджує своїй дружині із двома-трьома жінками, б'є свою дитину, н'є. Це герой чи ні? Він герой з погляду своїх побратимів. А з погляду ККУ? З погляду дружини? Дитини? Кожен здатен на героїчний вчинок. Але не кожен готовий дотримуватися статусу героя щодня. Не варто вішати ярлики. Я би не став вживати цим словом» (запис інформації військового психолога Андрія Козінчука).

Уживання військових термінів у політичному дискурсі дозволяє вирішити низку комунікативних завдань, зокрема реалізувати одну з важливих комунікативних стратегій – «переконання». Саме апеляція до сучасних військових реалій у контексті повідомлення є ефективним інструментом для політичного тиску або його стримування, залучення нових союзників і маніпулювання свідомістю громадськості. Очевидно, що для здійснення таких комунікативних завдань політичні лідери вдаються до конкретного корпусу термінів, які вербалізують поняття як нові розсекречені у військових розробках, зброї, що становить реальну загрозу на сьогоднішній день. Отже, найбільш частотними є терміни, що вербалізують загальні поняття, відомі нефахівцям, про зброю, що завдає найбільших збитків, наприклад про зброю масового ураження. Обмеженими є корпуси спеціалізованої лексики, які виключають можливість надання необхідного впливу, наприклад, вогнепальна зброя піхоти. Залежно від позиції комуніканта для реалізації цієї стратегії із застосуванням військової термінології використовуються дві мовні тактики – «залякування» та «демонстрація переваги».

У тих випадках, коли йдеться про зброю, що знаходиться в розпорядженні військових сил своєї країни, терміни використовуються для реалізації мовної тактики «демонстрація переваги», що, з одного боку, заспокоює і викликає почуття захищеності, а з іншого – створює позитивне враження власної значущості та відповідальності за те, що відбувається.

Висновки

Використання військової термінології у сучасному соціумі має ряд особливостей, серед яких: використання суміжних понять сфери військової справи та політики; тимчасова та просторова співвіднесеність, що передбачає звернення до обмеженого корпусу термінів, що вербалізують сучасні види зброї та тактики; тенденція до використання у мові відомих широкій аудиторії родових термінів, що позначають загальні поняття, описових зворотів замість вузькоспеціалізованих термінологічних одиниць, а також синонімів спеціалізованої та загально-вживаної лексики; несистемне сприйняття понять.

Військові терміни в сучасному політичному дискурсі використовуються в межах комунікативної стратегії «переконання», для реалізації застосовуються мовні тактики «залякування» та «демонстрація переваги».

Також спеціалізована лексика використовується для ілюстрації, при описі подій або обґрунтуванні тактичних кроків, вжитих у межах реалізованої масштабної політичної стратегії чи задуму.

Інформація про автора:

Царьова Ірина Валеріївна,
доктор філологічних наук, доцент,
професорка кафедри українознавства та іноземних мов
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
26, пр. Гагаріна, м. Дніпро, 49005, Україна

Information about the author:

Tsarova Iryna Valeriivna,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Studies and Foreign Languages
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Ave., Dnipro, 49005, Ukraine